

Tussen de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de Staten-Generaal heeft bijna twee eeuwen lang een symbiotische relatie bestaan. De VOC toonde zich gedurende de zeventiende eeuw een trouw bondgenoot bij de landsverdediging. In de achttiende eeuw zouden de rollen juist omdraaien en zou de Compagnie de Generaliteit vooral tot last worden. Dr. Victor Enthoven [1958] is als historicus verbonden aan het Koninklijk Instituut voor de Marine in Den Helder.

De Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Staten-Generaal

Victor Enthoven

Inleiding

De Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) is vooral bekend als de grootste handelsorganisatie van de zeventiende en achttiende eeuw. Dit is misschien wel waar, maar de VOC was allereerst opgericht in het belang van de Nederlandse staat. Pieter van Dam (1621-1706), als advocaat ruim vijftig jaar de belangrijkste functionaris van de VOC, stelde het als volgt:

Het is aenmerckelijk, dat het octroy, aan de Compagnie verleent, by deselve of by de participanten niet is versorgt, maar dat den Staat deser landen heeft geoordeelt van den dienst van deselve grotelijcx te zullen wesen [...] dienvolgende heeft deselve, primario tot bevordering van den welstam deser landen, en secundario tot profijt van d'ingesetenen van dien, de voorsch. Compagniën (...) tot een vereeniging gebragt sijnde, met dat octroy voorsien.[1]

Met andere woorden: de VOC was er in de eerste plaats voor het landsbelang en pas in tweede instantie om voor de belangen van de aandeelhouders op te komen. Dit is minder wonderlijk dan dat het misschien lijkt. In de vroegmoderne tijd waren staten nog zwak en ontbeerden vaak de middelen om het beleid uit te voeren. Voor de uitvoering van wat wij nu overheidszaken vinden, beriepen zij zich vaak op de zakenwereld. Er bestond geen strikte scheiding tussen de publieke en de private sector. Het privé-belang en het staatsbelang gingen vaak samen.

De symbiotische relatie tussen bestuur en bedrijfsleven komt in de vroegmoderne tijd nergens zo tot uitdrukking als bij de VOC en de Staten-Generaal, ook wel de 'Unie', de 'Generaliteit' of het 'Land' genaamd. Aan de hand van verschillende voorbeelden, met name uit de zeventiende eeuw, zal hier geïllustreerd worden hoe beide vooral financieel tot elkaar veroordeeld waren en hoe ze de voor- en nadelen van de liaison ondervonden. De vrijheidsstrijd van de opstandige gewesten en de opkomst ervan als wereldmacht, is niet los te zien van het succes van de VOC; omgekeerd sleurde de Compagnie in haar ondergang de uitgebluste Republiek der Verenigde Nederlanden mee.

De Unie

In januari 1579 sloten de opstandige gebieden in de Lage Landen een defensief verbond, de Unie van Utrecht, waarbij oorlog en vrede, gezamenlijke financiën, en uitbreiding van de Unie aan gemeenschappelijke beslissingen werden onderworpen. Er zou worden samengewerkt in de Staten-Generaal, maar de gewesten bleven verder soeverein. Na verloop van tijd bleven de noordelijke gewesten over. In de Staten-Generaal dienden de besluiten over het bondgenootschap met consensus te worden genomen.

Blijkens artikel V van het Unieverdrag was het aanvankelijk de bedoeling dat zogenaamde generale lasten, die voortvloeiden uit de defensiebehoefte van de Republiek, uit een paerlick ende op Benen voet geheven generale middelen betaald zouden worden. In de praktijk kwam hiervan weinig terecht. De gewesten waren soeverein en bleven in financieel opzicht autonoom. Via subsidies, die door de Staten-Generaal en de afzonderlijke gewesten waren geconsenteerd (=goedgekeurd), werd het Staatse leger door de gewesten betaald. Dit was een omslachtig proces: de gewesten voldeden niet altijd aan al hun financiële verplichtingen.[2]

Een opmerkelijk fenomeen binnen het financiële bestel van de Republiek was de oorlogsvloot. Voor de financiering ervan bestonden er namelijk wel generale middelen: de convoeien en licenten,[3] waarvan de tarieven door de Staten-Generaal werden vastgesteld. Licentmeesters in dienst van het land inden deze middelen volgens vaste tarieven. De opbrengsten vloeiden direct in de kassen van de vijf admiraliteitscolleges (de Maze, Amsterdam, Zeeland, het Noorderkwartier van Holland en Friesland) zonder verdere tussenkomst van de Unie.[4]

Bovendien had het land recht op een deel van de opbrengst uit de kaapvaart.

Waren deze inkomsten in tijden van oorlog onvoldoende, dan subsidieerden de gewesten, vergelijkbaar met het Staatse leger, de admiraliteitscolleges. De vloot had het voordeel boven het leger dat zij verschillende inkomsten had die min of meer buiten het omslachtige besluitvormingsproces van de Unie omging. Desondanks bleven de financiën ook voor de admiraliteitscolleges een punt van aanhoudende zorg.

De oprichting en de inrichting van de Compagnie

Op 13 september 1598 overleed Filips II van Spanje. Hij werd opgevolgd door zijn twintigjarige zoon Filips III. De jonge vorst brak radicaal met het beleid van zijn vader, die de handel met de opstandelingen had gedoogd en hij kondigde een algemeen handelsverbod met de rebellen af. Nederlandse schepen in Iberische havens werden in beslag genomen en de bemanning werd naar de galeien gestuurd. Voor de admiraliteitscolleges was dit funest. Hun belangrijkste inkomstenbron vormden immers de licenten, een belasting op de handel met de vijand.[5]

In 1599 rustten de admiraliteitscolleges een grote vloot uit onder leiding van Pieter van der Does om de Iberische zeehavens af te sluiten en zo de rijk beladen koopvaarders uit Azië en Amerika buit te kunnen maken. De expeditie van Van der Does eindigde in een financieel fiasco.[6] Een jaar later probeerde prins Maurits het tij te keren door Duinkerke aan te vallen en Oostende te ontzetten, maar ook de tocht naar Vlaanderen bracht geen soelaas. In 1601 zat de Republiek financieel aan de grond. Het was tijd voor een list.

De oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie

Van oudsher bevoorraden de Portugezen Europa met specerijen. Toen tussen de Spaanse en de Portugese troon een personele unie ontstond, ondervonden Nederlandse kooplieden grote hinder bij het verkrijgen van deze geliefde Aziatische producten. In de loop van de jaren negentig gingen de Nederlanders zelf opzoek naar de specerij-eilanden. Na de succesvolle tocht van Cornelis de Houtman, ontwikkelde zich de vaart naar Azië explosief. Tot 1602 rustten de

zogenaamde Vóórcompagnieën vijftien expedities uit. Het universele mechanisme van vraag en aanbod zorgde ervoor dat in Azië de prijzen van de begeerde specerijen stegen, terwijl in patria de verkoop tegenviel door het grote aanbod. Daarnaast werd in de Republiek duidelijk dat de Nederlanders in Azië alleen ten koste van de vijand een positie konden verwerven.

Raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt telde één en één bij elkaar op en smeedde de financiële problemen van de Unie met de moeilijke situatie van de Aziatische handel aaneen tot de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Omdat een handelspositie in Azië uitsluitend ten koste van de vijand gerealiseerd kon worden, zou het vermogen van de VOC indirect een financiële injectie betekenen voor de strijd tegen de koning van Spanje. Niet alleen zouden zijn onderdanen grote schade lijden, ook zou hijzelf inkomsten mis lopen. Om het enorme risico dat de investeerders liepen af te kopen, kreeg de Compagnie het monopolie van de handel op Azië.[7]

De inrichting van de VOC[8]

Tegen betaling van f25.000 verleenden de Staten-Generaal op 20 maart 1602 het octrooi, waarmee de Vóórcompagnieën overgingen in de VOC. Het octrooi had een looptijd van 21 jaar. De kooplieden die al actief waren in de Aziatische handel brachten samen met een omvangrijke groep grote en kleine beleggers, participanten genaamd, een vermogen van ruim zes miljoen gulden bijeen. Uit de grote investeerders, de zogenaamde hoofdparticipanten, werden de bewindhebbers gekozen. In eerste instantie de kooplieden die al vóór 1602 handelden op Azië, later werden het afgevaardigden van een stad. Het beleid van de Compagnie formuleerden de Heren XVII. De uitvoering ervan was gedelegeerd aan vijf kamers: de Maze in Rotterdam, Amsterdam, Zeeland, Delft en het Noorderkwartier (Hoorn en Enkhuizen). De bewindhebbers hadden zitting in één der kamers en elke kamer was weer vertegenwoordigd in de Heren XVII. Voor het gevoerde beleid en de behaalde bedrijfsresultaten moesten de bewindhebbers zich voor de hoofdparticipanten én de Staten-Generaal verantwoorden. Er bestond een onlosmakelijke relatie tussen de VOC en de overheid.

De eerste jaren

De symbiotische relatie tussen de VOC en de overheid is nergens zo zichtbaar als gedurende de eerste vijfentwintig jaar van het bestaan van de Compagnie, toen het erom spande, zowel voor de Compagnie als voor de Republiek.

De strijd in Europa

Aanhoudende geruchten over een grote Armada waren voor de Staten-Generaal aanleiding om eind 1605 een oorlogsvloot naar het Iberisch schiereiland te sturen. De VOC ondersteunde deze onderneming met f 125.000. Deze vloot kreeg uitdrukkelijk de opdracht de Portugese retour schepen uit Azië te onderscheppen. Voor de VOC een mooie gelegenheid de concurrenten een slag toe te brengen.[9]

Hoewel deze vloot te laat kwam om twee volgeladen Oost-Indiëvaarders tegen te houden, kon de klaarliggende vloot voor Azië niet uitvaren. Tijdens de blokkade van Lissabon werden verschillende vijandelijke schepen buitgemaakt. De tocht had ongeveer f248.000 opgebracht, waarvan f77.000 voor het land.[10] Gezien dit positieve resultaat werd besloten direct een volgende vloot naar het Iberisch schiereiland uit te rusten, opnieuw met financiële steun van de VOC.

Deze tweede tocht werd een volledige mislukking. Door tegenwind kwam de vloot te laat voor Portugese retourvloot. Zonder verder veel uit te richten - de Spaanse zilvertvloot werd geen

strobreed in de weg gelegd - keerden de schepen in patria terug. De kostbare tocht was een fiasco en er volgde een uitgebreid onderzoek.[11]

De VOC was bereid een nieuwe expeditie financieel te steunen, mits de oorlogsschepen op tijd zouden uitvaren om de Portugese retourschepen uit Azië te onderscheppen.

Onder aanvoering van admiraal Jacob van Heemskerck verliet eind maart 1607 een vloot van 26 of 27 schepen de Republiek. Op 25 april 1607 vielen de Nederlanders de voor anker liggende Spaanse vloot in de haven van Gibraltar aan. Een groot deel van de vijandelijke vloot werd vernietigd. De inmiddels begonnen vredesonderhandelingen tussen de opstandelingen en de Spanjaarden maakten een einde aan deze expeditie.[12] Dit betekende voorlopig het einde van de samenwerking tussen de VOC en de admiraliteitscolleges.

De strijd in Azië

Gedurende de eerste jaren heeft de VOC zwaar geïnvesteerd om vaste voet in Azië te krijgen. De bewindhebbers verlangden van hun admiraals offensieve operaties en waren bereid daaraan de handelsactiviteiten tijdelijk ondergeschikt te maken. De Nederlanders veroverden verschillende vijandelijke forten en maakten tientallen schepen buit. In deze jaren groeide de VOC uit tot een echte kaapvaartcompagnie.[13] Ook tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) ging de strijd onverminderd door. De VOC bleef jacht maken op Spaanse en Portugese schepen en blokkeerde regelmatig Manilla.

Pas begin jaren twintig zou de VOC van vrijbouter worden omgevormd tot handelscompagnie. Jakarta werd omgedoopt tot Batavia. Dat werd de ankerplaats voor de schepen, een stapelplaats voor de handel en de zetel van het bestuur in Azië. Door de verovering in 1622 van de Banda-eilanden werd ook de voorwaarde geschapen om het specerijmonopolie in handen te krijgen. Hoewel er nog de nodige schepen werden buitgemaakt en de Nederlanders Manilla en andere Aziatische havens blokkeerden, was het hoogtepunt van de kaapvaart toen wel voorbij.[14]

Steun van de Staten-Generaal

Gedurende de looptijd van het eerste octrooi hebben de Staten-Generaal de VOC op verschillende manieren ondersteund, onder andere met schepen en geschut.[15] Toen duidelijk werd dat ook tijdens het Bestand de strijd in Azië onverminderd door zou gaan, waren de bewindhebbers van mening dat de Staten-Generaal een deel van de kosten van de strijd in Azië voor hun rekening moesten nemen. Deze inspanningen kwamen immers het landsbelang ten goede. In het voorjaar van 1611 stelden de Staten-Generaal de jaarlijkse subsidie vast op f20.000 in wapens en f 100.000 in contanten. Deze som mocht de Compagnie in de navolgende vier jaren korten op de convoeien over de ingevoerde goederen.[16] De bewindhebbers bleven ontevreden over deze toezeggingen en stelden de Staten-Generaal in 1614 voor de keus óf de kosten van de oorlog in Azië over te nemen, óf acht à tien oorlogsschepen met 1.500 of 1.600 soldaten ter beschikking te stellen.[17] De Staten-Generaal kozen voor het laatste en rustten een vloot uit. Bovendien verhoogden de Staten-Generaal de jaarlijkse subsidie tot f 200.000. Later werd deze subsidie voor de jaren 1616 en 1617 nog eens verhoogd tot f300.000. Tussen 1609-1617 was de Compagnie f 1.740.000 aan steun toegezegd.[18]

Het toezeggen van subsidies was één ding, het betalen ervan een ander. Pas in mei 1617 besloten de Staten-Generaal om de subsidies voor de jaren 1613-1617 te verrekenen met de verschuldigde convoiegelden, waarbij het inmiddels ging om f 1.300.000. Toen in 1621 het Bestand afliep, zegden de Staten-Generaal hun steun aan de Compagnie op. De strijd in Europa kreeg voorrang. De VOC moest zelfs een deel van de subsidies terugbetalen.[19]

Een balans

Het plan van Johan van Oldenbarnevelt om het vermogen van de VOC aan te wenden voor de strijd tegen de koning van Spanje en tegelijkertijd een imperium in Azië op te bouwen, werd een succes. Alleen hing er wel een prijskaartje aan. De kosten van de eerste vier vloten voor Azië waren al hoger dan het ingelegde kapitaal. De Compagnie moest vanaf 1603 geld lenen om het bedrijf draaiende te houden. Bij het aflopen van het eerste octrooi in 1623 waren de militaire uitgaven in Azië gestegen tot vijf miljoen gulden. De strijd zou de VOC in de jaren 1603-1617 zeventien miljoen gulden hebben gekost. Hier tegenover had de Compagnie ongeveer f1.700.000 aan steun ontvangen. Begin jaren twintig was de totale schuld van de Compagnie groter dan het oorspronkelijk ingelegde kapitaal van f 6.424.588.[20]

Het zal duidelijk zijn dat de VOC gedurende de eerste twee decennia van haar bestaan het niet makkelijk heeft gehad. De strijd in Azië kostte handen met geld. Hierdoor bleven de aan de investeerders beloofde gouden bergen uit. Pas na tien jaar vonden de eerste dividenduitkeringen plaats, en dan nog hoofdzakelijk in specerijen. Producten waar de kleine investeerder niets aan had. Het gemiddelde jaarlijkse rendement van een VOC-aandeel was tot 1620 ongeveer 6 1/4%. Dit was lager dan de toen geldende rentevoet. Met andere woorden: het was voor de investeerder gunstiger geweest zijn geld op de bank te zetten dan het in de VOC te steken?[21]

De VOC als bondgenoot

Tegen de tijd dat het eerste octrooi in 1623 afliep, waren de banden tussen de Generaliteit en de VOC bijna onontwarbaar geworden. Aan de ene kant diende de VOC geld af te dragen aan convooi- en buitgelden. Aan de andere kant ontving het bedrijf subsidies van het land. Na de octrooiverlenging van 1623 vond een algehele liquidatie (=verrekening) plaats. Later volgde een tweede. Hier zullen de vijf belangrijkste vormen van ondersteuning van de VOC aan de Unie de revue passeren.

Kaapvaart

Kaapvaart, ook wel 'vrije nering' genaamd, was een strak gereguleerde bedrijfstak en kon uitsluitend in tijd van oorlog plaatsvinden. De kaper diende in het bezit te zijn van een 'lettre de marque', een commissie van de soeverein, waarin stond welke schepen genomen mochten worden. Een prijs moest opgebracht worden naar een prijzenhof. In de Republiek traden de admiraliteitscolleges als prijzenhof op. Nadat een neming tot rechtmatige, dat wil zeggen een goede prijs was verklaard, werden schip en/of lading geveild. De opbrengt van de veiling werd vervolgens verdeeld: de repartitie. Van het bedrag dat na aftrek van allerlei kosten overbleef, kreeg de Prins 10%. Het aandeel voor het land, in dit geval de admiraliteitscolleges, bedroeg ongeveer 20%. Het bedrag dat overbleef werd tussen reders en bemanning verdeeld.

In het VOC-octrooi stond wel in globale bewoordingen dat kaapvaart was toegestaan, maar niet hoe de buit moest worden verdeeld. Toen begin 1604 Van Heemskerck met de kraak Santa Catarina in Amsterdam arriveerde, waren veel zaken nog niet geregeld. De veiling werd een sensatie en bracht f3.389.772 op. Naaftrek van de kosten voor het uitrusten van de expeditie bleef er f 1.912.849 over. Het land kreeg f450.000. Over het tiende deel van de Prins werd niet gerept .[22]

Vanwege het gevaar dat de Compagnie buit in het buitenland zou aanbrengen en zo de Generaliteit haar deel van twintig procent zou mislopen, stemden de Staten-Generaal erin toe dat prijzen genomen ten zuiden van de kreeftskeerkring in Azië mochten worden verkocht, mits daarvan een goede boekhouding werd bijgehouden, opdat in patria een repartitie kon worden opgemaakt en de Generaliteit en de Prins hun aandeel kregen. Van buit behaald ten noorden van

de kreeftskeerkring - uitgezonderd schepen, geschut en ammunitie - kreeg de Prins als admiraal-generaal zijn tiende deel. Over prijzen bezuiden de keerkring had hij recht op 1/30. Het aandeel van het land bedroeg de gebruikelijke twintig procent.[23]

Tot aan het Twaalfjarig Bestand werden zeker dertig vijandelijke galjoenen en kraken veroverd.[24] Daarnaast werden ook grote aantallen lokale vaartuigen genomen. Hoeveel schepen de VOC tot 1623 heeft buitgemaakt, is niet met zekerheid te zeggen, maar het zullen er 150 à 200 zijn geweest. Wat de inkomsten voor de Compagnie hieruit zijn geweest, is moeilijk na te gaan. In Azië bedroegen over de periode 1613-1621 de inkomsten uit de buit twee miljoen gulden, vijf jaar later was dit bedrag opgelopen tot f3.235.931 [25](zie tabel 1). Op grond van het verschuldigde prijzengeld, schat ik dat gedurende het eerste octrooi de Compagnie in totaal voor circa tien miljoen gulden aan inkomsten uit de kaapvaart heeft gehad. Met recht kan de VOC voor deze jaren een kaapvaartcompagnie worden genoemd. Zonder de inkomsten uit de 'vrije nering' zou de VOC al voor de afloop van het eerste octrooi failliet zijn gegaan.

Tabel 1. Periodiek overzicht van de inkomsten in Indië gerekend vanaf 1613, 1627-1700 (cumulatief)

Handelswinst	Buitgeld		Niet nader uitgesplitst			Totaal	
Sedert 1613	f	%	f	%	f	%	.
1627	12.292.807	72	3.235.931	19	1.467.309	9	16.996.047
1640	42.221.546	82	4.584.913	9	4.829.432	9	51.635.891
1650	75.578.599	85	5.296.648	6	8.182.332	9	89.057.579
1660	111.948.784	87	6.059.335	5	10.949.124	8	128.957.243
1669	162.132.151	89	5.355.738	3	14.187.468	8	181.675.357
1681	221.603.854	90	5.661.948	2	19.244.470	8	246.510.272
1689	265.409.695	90	5.673.726	2	23.768.141	8	294.851.562
1692	280.928.805	89	5.577.032	2	29.673.965	9	316.179.802
1700	321.721.889	87	6.182.909	2	40.317.398	11	368.222.196

Bron: De Korte, Financiële verantwoording, Bijlage 6B.

NB. De vermindering aan buitgeld tussen 1660 en 1669 wordt veroorzaakt door verliezen tijdens de Tweede Engelse Oorlog (1664-1667/).

Hoeveel de VOC daadwerkelijk aan prijzengeld aan de admiraliteitscolleges heeft afgedragen, is onduidelijk. In 1637 was de Compagnie over de periode 1621-1635 f482.487 verschuldigd, inclusief f48.797 over 151 schepen van vóór 1621 .[26] Rond 1652, net toen de oorlog tegen Engeland was uitgebroken, maakte de Compagnie f228.892 aan de admiraliteitscolleges over.[27] Tussen 1651 en 1660 veroverde de VOC nog verschillende vaartuigen.[28] Na 1674 was het gedaan met de kaapvaart. Wel werden in 1690 bij Kaap de Goede Hoop twee Franse schepen genomen, waarvoor het land f200.000 kreeg. In totaal hebben de admiraliteitscolleges ongeveer voor 2,5 miljoen gulden aan prijzengeld ontvangen van de VOC (zie tabel 2).

Het octrooi [29]

In 1602 had de Compagnie voor f25.000 het octrooi verkregen. Achteraf gezien een koopje. Eén van de inkomstenbronnen voor het land werden de octrooiverlengingen van de VOC. Bij de liquidatie tussen de VOC en de admiraliteitscolleges en octrooiverlenging van 1623 diende de Compagnie uiteindelijk f200.000 bij te betalen. De verlenging van het octrooi kostte f25.000. Tegen 1637 was dit opgelopen tot f50.803, wegens verschuldigde rente.[30]

Bij de tweede verlenging in 1646 moest de VOC f 1.500.000 betalen, te voldoen in vijf jaarlijkse termijnen van f300.000. De StatenGeneraal wendde het geld aan om de WestIndische Compagnie (WIC) te ondersteunen. Er zijn toen zelfs plannen geweest om de VOC samen te voegen met de WIC.[31]

Hoewel het bestaande octrooi in 1672 afliep, kon de derde octrooiverlenging tot 1700 reeds in 1665 plaatsvinden. Dankzij maritieme steun die de Compagnie tijdens de Engelse Oorlogen had verleend, waren voor deze octrooiverlenging geen kosten verschuldigd. Daarbij zou het land voortaan zorgdragen voor de veilige terugkeer van de retourschepen.

In 1688 brak de Negenjarige Oorlog uit. Frankrijk stelde de maritieme kracht van de Republiek dermate op de proef, dat de StatenGeneraal verlangden dat de Compagnie zou bijdragen tot de maritieme macht. De bewindhebbers voelden hier echter weinig voor. Na langdurige onderhandelingen werden eind 1696 de octrooikosten, voor een verlenging tot 1740, op drie miljoen gulden gesteld. Vanwege de slechte financiële situatie van de Compagnie was er tussen 1743 en 1755 f483.015 voor het octrooi een recognitie, waarmee de rechten van de Staten-Generaal werden erkend, van 3 % over het uitgekeerde

Tabel 2. Prijzengeld verschuldigd aan de admiraliteitscolleges, 1602-1674

Omschrijving Prijzengeld		
Kraak São Jorge, 1602		15.313
Kraak Santa Catarina, 1604		450.000
Kraak Sao Antonio, 1605		132.962
Andere buit behaald door Van Warwijk, 1605		120.000
Kraak voor Macau genomen, 1616		317.500
Buit behaald door Dircksz. Lam te Manilla, 1617		142.800
Buit aangebracht te Japan, 1617		142.000
Buit behaald door de Nassausche vloot, 1623		52.187
Nog te betalen van de liquidatie van 1621	48.797	
Buitgeld over de periode 1621-1635	<u>433.690</u> +	482.487
Buitgeld over de periode 1635-1650		228.892
Buitgeld over de periode 1650-1674		120.000 +
Totaal		2.204.141
Bron: Van Dam, Beschrijvinge, II 485, 499-500 en 517, Enthoven, Zeeland en de opkomst van de Republiek, 192-207, ARA, SG nr. 12.563-43, ARA, VOC nr. 1.064 f. 118, nr. 1.066 f. 127-131 en nr. 11.514.		

dividend ad f 16.100.500 betaald. De zesde octrooiverlenging voor de periode 1755-1774 werd, wegens het grote tekort aan buskruit in de Republiek, voldaan in f572.000 aan contanten en f628.000 aan salpeter. De zevende octrooiverlenging bestond weer uit een recognitie van 3% van het uitgekeerd dividend. Vanwege de grote moeilijkheden waarin de Compagnie verkeerde, heeft het land slechts enkele jaren deze recognitie genoten.

Het verlengen van het octrooi was geen automatisme. Steeds moest hierover onderhandeld worden. Zeker gedurende de zeventiende eeuw gebruikten de Staten-Generaal hun positie om de VOC flink uit te knijpen. Gedurende de zeventiende eeuw heeft de Compagnie f4.575.803 betaald voor het octrooi, in de loop van de achttiende eeuw is daar nog ongeveer 1,7 miljoen gulden bijgekomen.

Schepen

Hiervoor is al aan de orde geweest hoe gedurende de eerste decennia van het bestaan van de Compagnie het land haar ondersteunde met schepen en geschut. De laatste grote actie was de zogenaamde Nassausche vloot, bestaande uit vijf oorlogsschepen, die in 1622-1623 onder leiding van Jacques l' Hermite naar de Stille Zuidzee en de Indische archipel voer om er de vijand aan te vallen. De uitrustingskosten kwamen voor rekening van het land. De schepen de 'Mauritius' en de 'Hoop' bleven achter in Indië, waarvoor de Compagnie f65.000 moest betalen.[32]

In Europese wateren werkten de Compagnie en de admiraliteitscolleges op twee manieren samen: 1) bij het konvoieren (=beschermen) van koopvaarders in het Kanaal en de Noordzee en 2) de Compagnie verhuurde schepen aan de oorlogsvloot. Sinds 1622 werkten de admiraliteitscolleges en de VOC samen om de retourschepen uit Indië veilig door het Kanaal en de Noordzee te loodsen. Regelmatig verzochten de bewindhebbers de Staten-Generaal enige oorlogsschepen in zee te brengen om de retourschepen op te wachten. Omgekeerd deed het land ook een beroep op de VOC om schepen beschikbaar te stellen. De Compagnie gebruikte hiervoor zowel eigen als gehuurde schepen. De kosten werden dan verrekend met het verschuldigde convoiegeld. In de jaren veertig rustte de Compagnie jaarlijks een eskader van zes schepen uit om op de Noordzee aanwezig te zijn. In de praktijk maakten de schepen deel uit van de oorlogsvloot.[33] In 1649 rustten, zowel de VOC als de admiraliteitscolleges elk vijf schepen uit om de retourvloot op te wachten. Dit systeem bleef gedurende de jaren vijftig en begin jaren zestig van kracht. Het in zee brengen van de oorlogsschepen werd in rekening gebracht bij de Compagnie. Na de octrooiverlenging van 1665 werden de admiraliteitscolleges exclusief verantwoordelijk voor het konvoieren van de retourschepen.[34]

De eerste keer dat de Compagnie de oorlogsvloot ondersteunde, was tijdens de slag bij Duins (1639) toen Maarten Tromp onder de Engelse kust een grote Spaanse vloot vernietigde. De VOC had à f37.539 vier schepen geleend.[35] Tijdens de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) verhuurde de VOC meerdere schepen aan de admiraliteitscolleges, waaronder de gebruikelijke konvoischepen. Hierbij verloor de Compagnie verschillende schepen, waarvoor zij f595.134 in rekening bracht. Pas na de octrooiverlenging van 1665 werd dit bedrag verrekend .[36] Tijdens de Tweede Engelse Oorlog (1664-1667) stelde de VOC gratis twintig schepen ter beschikking, waarvan er vijf verloren gingen en leende de Compagnie 1,2 miljoen gulden aan de admiraliteitscolleges. Tijdens het Rampjaar (1672) leende de Compagnie het land nog eens ruim 2,5 miljoen gulden.[37]

De convoien en licenten

De basisinkomsten van de admiraliteitscolleges vormden de convoien en licenten: belastingen op de in- en uitvoer. Op grond van tarieflijsten, waarbij per product was aangegeven hoeveel er

verschuldigd was, werden deze middelen geïnd. Na een verlaging van de tarieven in 1648 zijn er geen grootscheepse aanpassingen meer geweest, wel kwam er in de loop van de jaren vijftig een aantal middelen bij, zoals: de 1/3 verhoging van het convoogeld en de last- en veelgelden. Net als elke koopman in de Republiek, was ook de VOC voor de in- en uitvoerbelasting verschuldigd aan de admiraliteitscolleges. Gedurende de eerste decennia van het bestaan van de VOC werd het convoogeld wel in rekening gebracht, maar niet of nauwelijks betaald. Tegen 1617 waren de achterstanden al opgelopen tot 1,3 miljoen gulden.[38] In 1623 werd het een en ander verrekend. Over de periode 1623-1637 was de VOC f 1.976.329 aan convoogeld verschuldigd. Vanaf 1637 werd het convoogeld jaarlijks met de admiraliteitscolleges verrekend. In de periode 1640-1680 heeft de VOC minimaal f 8.267.577 aan belastingen aan de admiraliteitscolleges afgedragen.[39] Gedurende de jaren 1689-1699 zou de Compagnie nog eens f 3.302.934 aan convoogeld verschuldigd zijn geweest. In totaal heeft de Compagnie tijdens de zeventiende eeuw zeker voor vijftien miljoen gulden aan in- en uitvoerbelastingen betaald. Tussen de bewindhebbers van de VOC en de Raden ter admiraliteit heeft constant onenigheid bestaan over de convoogelden. Zo waren de admiraliteitscolleges van mening dat de Compagnie over de jaren 1637-1675 bijna vier miljoen gulden te weinig had afgedragen.[40] Op 10 juli 1677 vond een eerste redemptie (=afkoop) plaats tussen de VOC en de admiraliteitscolleges. Het convoogeld over de uitvoer werd afgekocht voor een bedrag van f 16.000 per jaar. In de jaren daarna volgden meer overeenkomsten. Uiteindelijk kwam er in 1683 een admodiatie (=heffing bij een som ineens naar geraamd verbruik) van f 364.000 over de totale invoer, de uitvoer van de ingevoerde specerijen en alle goederen die naar Azië werden verscheept.[41] Hoeveel de Compagnie gedurende de achttiende eeuw aan convoogelden heeft afgedragen, is onduidelijk. Wel is bekend dat in 1711-1713 en 1715-1717 de verschuldigde convoogelden werden vooruitbetaald tegen een korting van 4%.[42] Dit had natuurlijk te maken met de deplorabele financiële situatie van het land aan het eind van de Spaanse Successieoorlog (1702-1713).

Andere middelen

Naast het convoogeld dat ten goede kwam aan de oorlogsvloot, droeg de Compagnie ook een aantal gewestelijke belastingen af, waarmee de subsidies aan het Staatse leger werden betaald. Er moest accijns betaald worden over bier, wijn, boter, het gemaal voor het scheepsbeschuit en het bestiaal voor het slachten van vee. Per retourschip vertrokken 150 tot 200, in de achttiende eeuw zelfs 300 opvarenden, die voor zeker negen maanden voedsel en drank meenamen. Alleen al aan bier bedroeg het rantsoen per opvarende 1 ton per maand. In Holland was per ton 12 stuivers accijns verschuldigd. Louter aan bieraccijns droeg de VOC jaarlijks tienduizenden guldens af.[43] Mogelijk dat via de generale middelen per jaar enkele honderdduizenden guldens in de kassen van Holland en Zeeland vloeiden.

De specerijen uit Azië moesten gewogen worden, waarvoor het gewestelijke waaggeld verschuldigd was. In Holland bedroeg dit in de achttiende eeuw per 100 pond: foelie 30 stuivers (st.), kruidnagelen en nootmuskaat 20 st., kaneel en thee 1 st. en peper 13 st. Ook aan waaggelden was de VOC jaarlijks enige tienduizend guldens kwijt.

De Republiek kende geen inkomstenbelasting, maar wel belastingen over vermogen, waaronder waardepapieren. Tijdens de Negenjarige Oorlog (1688-1697) werd een 100e penning (1 %) over het vermogen geïntroduceerd.

In deze jaren hebben de aandeelhouders van de VOC f 7.328.819 aan de 100e penning opgebracht.[44]

Besluit

Het zal duidelijk zijn dat de VOC gedurende de zeventiende eeuw een van de trouwste bondgenoten van de Unie is geweest, zeker in tijden van oorlog. De Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) heeft de Republiek ongeveer twintig miljoen gulden gekost, waarvan de VOC zeker twee miljoen gulden (10%) voor haar rekening heeft genomen: ruim 1,2 miljoen gulden aan belastingen, ruim twee ton aan buitgelden en ruim zes ton aan de verhuur van schepen.[45] De bewindhebbers waren dan ook van mening dat het land meer had geprofiteerd van de Compagnie dan de aandeelhouders. In de jaren 1602-1642 zou de totale omzet tweehonderd miljoen gulden zijn geweest. Hiervan ging honderdzestig miljoen aan kosten af. Aan de aandeelhouders is de resterende veertig miljoen gulden uitgekeerd. Het land zou in deze jaren zestig miljoen hebben ontvangen, gemiddeld 1,5 miljoen gulden per jaar.[46]

Geen wonder dat Pieter van Dam in 1683 aan de commissie van de Staten-Generaal die zich met de Oost-Indische zaken bezighield het volgende meldde:

Dienvolgende hoe de equipagie grooter en voor de participanten kostelycker vallen, hoe méér den stoet daeruyt meer Gomt te genieten. Men verswygt nog de convoygelden, waaggelden, 't slachten van beesten en andere onbedenckelycke wecken meer, die de Compagnie moet dragen en betaelen, of uyt den handel en bedryf van de compagnie voortcomen en dat to veele tonnen gouts jaerlucx streckt, alle welcke gelden ten principalen hier in land blyven, en vooral mede de groote ryckdommen de welcke de hoge bediendes jaerlycx uyt Indiën thuiscomende hier ombrengen. Soo dat met regt mag werden geconcludeert dat het eygenlyck is een compagnie niet voor den participanten, maer voor de staet. En dat den staet vry wat anders en meer daer uyt comt te trecken als alle de participanten tesamen.[47]

De VOC als last

Tijdens de achttiende eeuw zou de VOC het land in toenemende mate tot financiële last worden. Dat begon al in de jaren twintig met de oprichting van de Oostendsche Compagnie in de Oostenrijkse Nederlanden.

De Oostendsche Compagnie

Door de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) kwamen de Zuidelijke Nederlanden onder Oostenrijks bestuur. Kort na afloop van het conflict begonnen zogenaamde keizerlijke kooplieden schepen uit te rusten naar Azië, zeer tegen de zin van de gevestigde handelscompagnieën, zoals de East India Company (EIC) en de VOC. Tegen 1720 vestigden de Zuid-Nederlanders aan de Bengaalse kust de factorij Banquibazar. Ook waren zij succesvol in de Chinese theehandel. De diverse activiteiten werden in 1722, met een keizerlijk octrooi, ondergebracht in de Generale Indische Compagnie, beter bekend als de Oostendsche Compagnie.[48]

Vanaf het begin van de Zuid-Nederlandse activiteiten in Azië heeft de VOC alles in het werk gesteld om de Oostendsche Compagnie het leven zuur te maken. In de Republiek zetten de bewindhebbers de Staten-Generaal onder druk om via diplomatieke weg de concurrent te laten verbieden. Het een en ander leidde in 1726 en 1727 er zelfs toe dat mede vanwege de Oostendsche kwestie het Staatse leger op oorlogsterkte werd gebracht en dat enige tienduizenden soldaten werden geworven.[49] Uiteindelijk liep het allemaal met een sisser af. Keizer Karel VI stelde alles in het werk om zijn opvolging in Oostenrijk door zijn dochter Maria Theresia veilig te stellen. Groot-Brittannië, Frankrijk en de Republiek verbonden hun toezegging echter aan de voorwaarde dat Karel zijn steun aan de Oostendsche Compagnie zou intrekken, wat inderdaad gebeurde. Enkele jaren later werd de Oostendsche Compagnie opgeschort en daar-

mee in feite opgeheven. De bewindhebbers hadden hun zin gekregen, maar kostte het land een lieve duit.[50]

Militaire steun

In meerdere opzichten zou de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) een ommekeer in het bestaan van de VOC betekenen. Tijdens het conflict gingen verschillende rijk beladen Oost-Indiëvaarders verloren. De totale schade voor de Compagnie wordt wel op ruim zestig miljoen gulden geschat.[51]

De bewindhebbers deden uiteraard een beroep op de Staten-Generaal om de Compagnie te ondersteunen, maar een plan om 4.000 soldaten door de Generaliteit te laten werven en naar Azië te zenden, ging niet door. Wel besloten de Staten-Generaal eind 1782, onder druk van opperbewindhebber Willem v, een vloot van vier oorlogsschepen onder bevel van J.P. van Braam naar Azië te zenden om er de Nederlandse belangen te beschermen. Een tweede eskader onder leiding van W. Silvester en een derde vloottenheid onder bevel van A.H.C. Staringh volgden respectievelijk in 1786 en 1789. Tussen 1783-1791 waren er permanent vier oorlogsschepen in Azië.

Over de betaling ervan bestaat onduidelijkheid. Aan de ene kant betaalde de VOC in Azië voor deze oorlogsschepen ruim 2,4 miljoen gulden. Omgekeerd ontving de VOC in de Republiek bijna 3,5 miljoen aan subsidies. Daarnaast draaiden de admiraliteitscolleges op voor de bouw en uitrusting van de schepen. Het zal duidelijk zijn dat de Compagnie niet meer in staat was om zelfstandig het bedrijf in stand te houden.[22]

Een roemloos einde

De belangrijke najaarsveilingen van de Compagnie vonden doorgaans in november plaats. De kamers dienden echter de schepen al in september zeilree te hebben. Om de schepen te kunnen uitrusten, hadden de kamers een overbruggingskrediet nodig, de zogenaamde anticipatiepenningen. Dit waren kortlopende leningen die vooruitliepen op de opbrengst van de eerstvolgende veiling. Deze konden oplopen tot meer dan tien miljoen gulden per jaar. Met andere woorden, de VOC werd vooral door vreemd vermogen gefinancierd. De anticipatiepenningen waren een min of meer gesloten systeem, waarbij de bewindhebbers de lucratieve leningen aan hun politieke vriendjes vergaven. Geen wonder dat toen in de loop van de achttiende eeuw in Amsterdam een kapitaalmarkt ontstond, de bankiers geen vertrouwen hadden in de oude Compagnie. Tijdens de Vierde Engelse Oorlog raakte de Compagnie in acute geldnood. Al in februari 1781 werd uitstel van betaling van de anticipatiepenningen verkregen. De bewindhebbers klopten tevergeefs aan bij de Amsterdamse bankiers. Alleen de overheid kon de VOC nog van de ondergang redden. Zoals gezegd, verleenden de Staten-Generaal meerdere subsidies. Daarnaast kwamen er verschillende financieringsvormen, zoals leningen, obligaties en loterijen, waarvan de aflossing en de rentebetaling gegarandeerd werden door de Staten van Holland en de Staten van Zeeland. Met de machtsovername van de patriotten in 1795 kwam er een roemloos einde aan de 'Loflijke Compagnie'. In februari 1796 had de VOC op de balans een tekort van f 119.055.675. Dit saldo werd geheel gefinancierd door de door de overheid gegarandeerde leningen tot een bedrag van f 119.712.113. De Bataafse Republiek nam alle bezittingen en schulden van de VOC over, de bewindhebbers werden afgezet en er kwam een 'Committé tot de Zaken van de Oost-Indische Handel en Bezittingen'. De totale staatsschuld bedroeg toen circa 767,4 miljoen gulden, waarvan meer dan 15% voor rekening kwam van de VOC.[54]

Besluit

Tussen de VOC en de Staten-Generaal heeft bijna tweehonderd jaar een symbiotische relatie bestaan, waarbij afwisselend de een de ander hielp. Tijdens de Opstand had het land het kapitaal van de Compagnie nodig om de strijd te financieren. Omgekeerd kon de VOC niet buiten de steun van de Staten-Generaal, om in Azië een handelsimperium te stichten. In de loop van de zeventiende eeuw zou de Compagnie in toenemende mate steun en toeverlaat worden van de admiraliteitscolleges, niet alleen financieel, maar ook met schepen. Via de afdracht van belastingen zoals accijnzen, de waag, het bestiaal en de 100e penning steunde de VOC ook het Staatse leger. Wellicht bedroeg de jaarlijkse afdracht aan het land gemiddeld 1,5 miljoen gulden, maar of de Unie meer heeft geprofiteerd van de Compagnie dan de aandeelhouders, zoals de bewindhebbers en Pieter van Dam eind zeventiende eeuw beweerden, lijkt wat overdreven. Tijdens de achttiende eeuw werden de rollen volledig omgekeerd. In toenemende mate zou de Compagnie steun zoeken bij de overheid. De VOC kon niet met de Oostendsche Compagnie concurreren. Alleen met militaire middelen en diplomatieke druk van de Staten-Generaal lukte het om de lastige concurrent buitenspel te zetten. Tijdens de Vierde Engelse Oorlog ging het bergafwaarts met de Compagnie. Slechts met hulp van de admiraliteitscolleges wist de VOC zich in Azië te handhaven en louter met financiële steun van de Staten van Holland en de Staten van Zeeland wist de VOC haar bestaan tot 1795 te rekken. Uiteindelijk ging de Compagnie met een schuld van 120 miljoen gulden roemloos ten onder.

Noten

- 1 Pieter Van Dam, Beschryvinge van de Oost-Indische Compagnie, F.W. Stapel (red.) ('s-Gravenhage 1927-1954) 4 dln. in 7 banden, Rijks Geschiedkundige Publicatiën (RGP), grote serie 63, 68, 74, 76, 83, 87, 96, deel II 484. Het standpunt, dat de VOC allereerst is opgericht in het belang van de staat, heeft Van Dam meermalen uiteengezet. Ibidem, 432, 449 en 514.
- 2 W. Fritschy, Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Deel 1, Overijssel, 1604-1795 ('s-Gravenhage 1996] RGP kleine serie 86, 4-5.
- 3 Tot en met 1648 was het convoogeld een heffing op het handelsverkeer op neutrale gebieden en het licentgeld een vergoeding om met de vijand te mogen handelen. Vanaf 1648 waren de middelen gecombineerd tot een algemene heffing op de in- en uitvoer.
- 4 J.L.F. Engelhard, Het generaal plakkaat van 31 juli 1725 op de convoeien en licenten en het lastgeld op de schepen. Een studie over de heffing der in- en uitvoerrechten van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, hoofdzakelijk tijdens de achttiende eeuw (Assen 1970) 44-55 en H.E. Becht, Statistische gegevens betreffende den handelsomzet van de Republiek der Vereenigde Nederlanden gedurende de 17e eeuw, 1579-1715 ('s-Gravenhage 1908) 186.
- 5 V. Eethoven, Zeeland en de opkomst van de Republiek. Handel en strijd in de Scheldedelta, c. 1550-1621 (Leiden 1996) bijlage A.
- 6 V Eethoven, 'De nobli, sed non foelici expeditione navali', in: Marineblad 110 (2000) 2, 50-53 en ibidem 3, 80-83.
- 7 Eethoven, Zeeland en de opkomst van de Republiek, 249-250.
- 8 Voor de organisatie en inrichting van de VOC, zie: ES. Gaastra, Geschiedenis van de VOC (Zutphen 1991) en J.P. de Korte, De jaarlijkse financiële verantwoording in de Verenigde Oost-Indische Compagnie Leiden 1984) 2 ev.
- 9 Resolutiën der Staten-Generaal (Res. SG), RGP grote serie 101 (1604-1606); 131 (1607-1609); 135 (1610-1612); 151 (1613-1616); 152 (1617-1618); 176 (1619-1620); 187 (1621-1622); 208 (1623-1624); 223 (1624-1625). Res. SG, RGP 101, blz. 326 (24 dec. 1605) en F. Graeffe, 'Beiträge zur Geschichte der See-Expeditionen von 1606 und 1607, in: Bijdragen voor Vaderlansche Geschiedenis en Oudheden (BVGO) 7e reeks 3e deel (1933) 201-230, aldaar 203.
- 10 J.C. Boyajian, Portuguese trade in Asia under the Habsburgs, 1580-1640 /Baltimore 1993) 93, Res. SG, RGP zor, blz. 532 (13 jan. 1606) en blz. 553 (28 juni 1606), Graeffe, 'Beiträge', 205 en N. Mac Leod, De Oost-Indische Compagnie als zeemogendheid in Azië, eerste deel van 1602-1632 (Rijswijk 1927) 71.
- 11 Graeffe, 'Beiträge', 207-209, res. SG, RGP 101 blz. 576 (13 aug. 1606, 581 (2 sept. 1606), 101, blz. 597 (22 november 1606 en 598 (4 dec. 1606) en Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief van de Staten-Generaal (SG) nr. 12.561-17, 'Interrogatien op de compartementen wande Capiteynen ende het scheepsvolck op de Westersche tocht onder admirael Haultain, 1606'.
- 12 Res. SG, RGP 101, blz. 594-595 (9 en 10 nov. 1606, Graeffe, 'Beiträge', 210-230, J.H. Kernkamp, De handel op den vijand, 1572-1606 2 dln. Utrecht 1931-1934) II 329-333, J. den Tex, Oldenbarnevelt 5 dln. (Haarlem 1960-1972) II 567, ARA, SG nr. 12.561-18, Besluiten en andere bescheiden genomen door en betrekking hebbende op Jacob van Heemskerck en zijn expeditie naar Spanje, 1607, nr. 12.561-19, Instructie en artikelbrief voor admiraal Jacob van Heemskerck voor zijn tocht naar Spanje en extracten uit de

- resoluties van de Staten-Generaal betreffende de voorbereidingen van deze expeditie, 1604-1606 en nr. 12.561-20, Register van resoluties en 'examinatieboek' van Jacob van Heemskerck, 1607.
- 13 Enthoven, Zeeland en de opkomst van de Republiek, 201-203.
 - 14 Gaastra, De geschiedenis van de VOC, 40, H.T. Colenbrander (red.), Jan Pietersz. Coen, Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië 7 dln. ('s-Gravenhage 1919-1953) passim, P.A. Tiele en J.E. Heeres, Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel 3 dln. ('s-Gravenhage 1886-1895) en Mac Leod, Zeemogendheid, passim.
 - 15 Res. SG, RGP 101, blz. 500 nr. 177 (18 feb. 1605) en ibidem, RGP 208, nr. 2294 (24 nov. 1623).
 - 16 Res. SG, RGP 135, blz. 254 nr. 1453 (16 nov. 1610) en blz. 350 nr. 391 (24 maart 1611).
 - 17 Res. SG, RGP 151, blz. 338 nr. 868 (14 okt. 1614), 368-369 nr. 1.016 (20 dec. 1614), 407 nr. 183 (10 maart 1615).
 - 18 J.I. Israel, Dutch Primacy in World Trade, 1585-1740 (Oxford 1989) 103, J.C.M. Warnsinck, De reis om de wereld van Joris van Spilbergen, 1614-1617 2 dln., Werken Linschoten Vereeniging XLVII en XLVIII ('s-Gravenhage 1943) passim, res. SG, RGP 151, 592 nr. 193 (14 maart 1616) en Van Dam, Beschrijvinge, II 494.
 - 19 Res. SG, RGP, 152, 122 nr. 760 (31 mei 1617), RGP 187, nr. 329, 574, 608, 1948 en RGP 208, nr. 421, 441, 452, 490, 497, 2.294.
 - 20 Gaastra, De geschiedenis van de VOC, 24, De Korte, De financiële verantwoording, 10 tabel 2, Colenbrander, Jan Pietersz. Coen, V 307-308 en J. de Vries en A. van der Woude, Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei (Amsterdam 1995) 514-515, tabel 10.5.
 - 21 Enthoven, Zeeland en de opkomst van de Republiek, 254-255.
 - 22 R. Fruin, 'Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot', in: De Gids (1868) nr. 10 24-28 en Van Dam, Beschrijvinge, V 7 477.
 - 23 Van Dam, Beschrijvinge, VI 471-473.
 - 24 'Wederlegging van de reden van de trefves', in: Kroniek van het Historisch Genootschap XXVIII (1872) 242-262, aldaar 2,55.
 - 25 De Korte, De financiële verantwoording, bijlage 6A en K. Glamann, Dutch-Asiatic trade, 1620-1740 (Copenhagen) 's-Gravenhage 1958 245.
 - 26 ARA, Archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) nr. 11.514, Afrekening tussen de VOC en de admiraliteitscolleges over buitgemaakte schepen, 1636-1637.
 - 27 ARA, Archieven der Admiraliteitscollege (AA) nr. 652, 'Contrerolle' van het admiraliteitscollege van de Maze te Rotterdam, 1635-1652.
 - 28 ARA, SG nr. 12.563-43, Stukken betreffende de vorderingen van de VOC op de Generaliteit, 1660-1662.
 - 29 Indien niet anders vermeld, is deze paragraaf gebaseerd op De Korte, De financiële verantwoording, 5-8.
 - 30 ARA, VOC nr. 11.514, Afrekening tussen de VOC en de admiraliteitscolleges over buitgemaakte schepen, 1636-1637.
 - 31 H. den Heijer, 'Plannen voor samenvoeging van VOC en WIC', in: Tijdschrift voor Zeegeschiedenis 13 (1994) 2, 115129.
 - 32 Al voor de liquidatie van 1637 was hiervan f47.133 voldaan. Van Dam, Beschrijvinge, II 502 e.v. en ARA, SG nr. 12561-41, Monsterrollen van de tocht onder leiding van Jacques

- l' Hermite, 1623, nr. 12561-42, Journalen van de tocht onder leiding van Jacques l' Hermite, 1623-1625.
- 33 J.E. Elias, Schetsen uit de geschiedenis van ons zeewezen 6 dln. ('s-Gravenhage 1916-1930) I 145
- 34 Van Dam, Beschrijvinge, B 561 ev.
- 35 Van Dam, Beschrijvinge, II 507.
- 36 ARA, SG nr. 12.563-43, Stukken betreffende de vorderingen van de VOC op de Generaliteit, 1660-1662 en Van Dam, Beschrijvinge, II 510.
- 37 A. Staarman, 'De VOC en de Staten-Generaal in de Engelse Oorlogen: een ongemakkelijk bondgenootschap', in: Tijdschrift voor Zeegeschiedenis 15 (1996)1, 3-22.
- 38 Res. SG, RGP 152, 122 nr. 760 (31 mei 1617).
- 39 Gemeentearchief Amsterdam, Archief burgemeesters: lands- en gewestelijk bestuur [5030], (port. 70) Admiraliteit, rekeningen betreffende de convoeien en licenten, last- en veelgelden enz. en Van Dam, Beschrijvinge, 77 462-463.
- 40 Van Dam, Beschrijvinge, II 368
- 41 Engelhard, Het generaal plakkaat, 103 en Van Dam, Beschrijvinge, 77 470 en 500.
- 42 De Korte, De financiële verantwoording, 14.
- 43 Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th centuries, J.R. Bruijn e.a. (red.) , 3 dln. RGP grote serie 165-167 ('s-Gravenhage 1979-1987) III, 215 en Opgave der imposten, welke ten behoeve van het gemeene land geheeven worden in de respectievelijke provincien (z.p. 1786).
- 44 Van Dam, Beschrijvinge, II 517.
- 45 V Enthoven, 'Mars en Mercurius bijeen. De smalle marges van het Nederlandse maritiem veiligheidsbeleid rond 1650' (ter perse).
- 46 Van Dam, Beschrijvinge, II 514-515 en ARA, Collectie Hudde nr. 15, 'Een kort verhaal en aanwijzing'.
- 47 ARA, SG nr. 5.741 I (lias VOC), Rapport van Pieter van Dam aan de Staten-Generaal (32 dec. 1683).
- 48 J. Parmentier, De holle Compagnie. Smokkel en legale handel onder Zuid-Nederlandse vlag in Bengalen, ca. 1720/1744 (Leiden 1992).
- 49 ARA, Raad van State m. 2.229, petities 1711-1743, fol. 252 ev.
- 50 Zie voor deze kwestie ook: H. Dunthorne, The maritime powers, 1721-1740. A study of Anglo-Dutch relations in the age of Walpole (Londen 1986) 145 ev. en A. Goslinga, Slingelandt's efforts towards Euzopean peace ('s-Gravenhage 1915).
- 51 J.J. van der Steur, Herstel of ondergang. De voorstellen van redres van de VOC, 1740-1795 Utrecht 1984 160.
- 52 R. Vos, Gentle janus, merchant prince. The VOC and the tightrope of diplomacy in the Malay wond, 1740-1800 (Leiden 1993) 154 ev. en 187, De Korte, De financiële verantwoording, 86-87, Van der Steur, Herstel of ondergang, 119 en J.C. de Jonge, Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen 6 dln. (Haarlem 1858-18622) IV 658-752.
- 53 M.G. Buist, At spes non fracta. Hope & Co., 1770-1815 ('s-Gravenhage 1974] en V Enthoven, "'Veel vertier". De Verenigde Oost-Indische Compagnie in Zeeland, een economische reus op Walcheren', in: Archief van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen Middelburg 1989) 78 ev.
- 54 T. Pfeil, 'Tot redding van het vaderland'. Het primaat van de Nederlandse overheidsfinanciën in de Bataafs-Franse tijd, 1795-1810 (Amsterdam 1998) 122.